

ГОЛУБ М. ЈАШОВИЋ¹

УНИВЕРЗИТЕТ У ПРИШТИНИ СА ПРИВРЕМЕНИМ СЕДИШТЕМ
У КОСОВСКОЈ МИТРОВИЦИ, ФИЛОЗОФСКИ ФАКУЛТЕТ
КАТЕДРА ЗА СРПСКУ КЊИЖЕВНОСТ И ЈЕЗИК

ГРНЧАРСКА ЛЕКСИКА ПОДУЈЕВА²

САЖЕТАК. Предмет наших интересовања у овом раду јесте грнчарска лексика Подујева. Грађа је забележена у разговору са тада јединим Србином, грнчарем у подујевској чаршији. Провера и допуна забележеног материјала урађена је после рата 2003. године у Трстенику у којем је тада живео лончар Недељко са породицом, али је после одласка из Подујева пензионисан и више се није бавио овим пословима. Урађен је попис свих грнчарских назива. Начињен Речник испитиваних лексема. Сваки назив је дефинисан, граматички и акценатски обрађен. Извршена је и лексичко-семантичка анализа грнчарске лексике и терминологије.

КЉУЧНЕ РЕЧИ: стари занати, грнчарска лексика, лексичко-семантичка анализа, Подујево,

¹ jasovicgolub@gmail.com

² Истраживања су извршена и рад написан у оквиру пројекта *Дијалектолошка исцртавања српској језичкој просјора 178020*, који се реализује уз помоћ Министарства за просвету, науку и технолошки развој Републике Србије.

Рад је примљен 11. марта 2015, а прихваћен за објављивање на састанку Редакције Зборника одржаном 19. маја 2015.

Грнчарским занатом до пред крај прошлог века у вароши Подујеву на Лабу бавио се, колико је нама познато, једини лончар у том крају Недељко Величковић. Недељко Величковић је рођен у Пироту 1931. године, али су му се родитељи доселили у Подујево још док је био дете. У Подујеву је изучио грнчарски занат и тим послом се бавио све до пензионисања и одласка са Косова и Метохије и исељења на подручје централне Србије.

Грађу смо бележили у разговору са мајстор Недељком Величковићем и његовим сином Драганом Величковићем, који су нам до детаља говорили и објашњавали читав производни процес, од проналажења и копања одговарајуће сировине (земља и други материјали) до описа готових кухињских посуда и других грнчарских рукотворина. Наравно, имали смо и један упитник који нам је служио да нашег казивача подсетимо на неке грнчарске термине о којима смо обавештени из коришћене литертуре.

Године 1997. почели смо да прикупљамо испитивану лексику у разговору са тада јединим Србином, грнчарем у подујевској чаршији. Провера и допуна забележеног материјала урађена је после рата 2003. године у Трстенику у којем је тада живео лончар Недељко са породицом, али се после одласка из Подујева више није бавио овим пословима.

Регистровано је укупно 116 назива који су уздучени у Речник грнчарских назива и термина који је саставни део овог рада. Међу одредницама осамнаест назива су сложене лексеме типа придев+именица: *бела ілина, жуџа ілина, јорњи џочак, доња враџа, доњи џочак, јорњи џочак, земљани чунак, земљани цев, кадионица зашворена, кадионица ошворена, сирови судови, српска каленица, црвена ілина, шийџарска каленица* и само један назив типа именица+именица: *варовник камен*.

Међу простим лексемама највише је именица, регистровано 88 лексема, а у нашој грађи забележено је још седам глагола и само два придевска облика.

Лексемама и терминима страног порекла именовани су углавном грнчарски производи и њихови делови, али и прибор и алат који се користи приликом израде грнчарских производа.

Наравно, међу лексемама страног порекла преовладавају оријентализми (19 примера), а међу њима су најбројнији турцизми: *ђувек, џувечи, калуџ, калник, оџак, сач, скела, џаданче, џафче, џез-ја, џесџија/џесџиче, џемер, џуџ/ђуџиче*. Међутим, двочлана лексема *земљани чунак*, у значењу водоводна цев, персијског је порекла

(Шкаљић, 1973, стр. 199), а лексема *имзик* је арапског порекла (Шкаљић, 1973, стр. 199).

Германског порекла су лексеме преузете из немачког (7 облика): *џлек*, *џацна*, *шерџа*, *шоља*, *шџаркасица*, *шџиринџа*, *шџиуцна*, а енглеског порекла је лексема *налон*. Латинског порекла су називи: *вазна*, *минијум*, грчког порекла: *докал*, *докалче*, а лексема *џлазура* преузета је из француског лексикона.

Међу лексемама и терминима у вези са грнчарством регистрован је значајан број примера којих нема у Вуковом Рјечнику, Речнику Матице српске и у Речнику Глише Елезовића. Нема их наравно у облику, акценатском лику, или са значењем које поменута лексика има у српским говорима Подујева и околине.³

Од укупно 115 назива који припадају испитиваној лексици, а које смо по азбучном реду, граматички и акценатски обрађене, уврстили у Речник грнчарских назива, 48 лексема нема у Вуковом Рјечнику. Примера ради навешћемо неке од њих: *дочило*, *дугуче*, *вазна*, *џлазура*, *џлеђ*, *џлеђосање*, *џлина*, *џуџа*,⁴ *ђувечи*, *имзик*, *каленче*, *калник*, *канаџа*,⁵ *коџиџо*, *коџлајка*, *маснач*, *минијум*, *налон*, *џодџузница*, *разљевачи*, *џафче* и друге. У шестотомном Речнику Матице српске и Матице хрватске нисмо пронашли четрдесет назива забележених у нашем материјалу типа: *дочило*, *дугуче*, *џрне/џрнићи*, *џуџа*, *ђувечи*, *енђекл`ија*, *имзик*, *калник*, *канаџа*, *коџиџо*, *коџлајка*, *маснач*, *налон*, *наџруњиџ*, *џеџиџ* *иђ*, *џодџузница*, *разљевачи*, *ручниџа*, *џаданче*, *џафче*, *џесџиче*, *чеџије*, *шџиринџа*,⁶ *шџиуцна*. У Речнику Глише Елезовића није забележено шездесет лексема ове врсте: *докал*, *докалче*, *дугуче*, *вазна*, *ваљци*, *варовник*, *џлазура*, *џлеђ*, *џлина*, *џрне*,⁷ *џиџа*, *џловача*, *имзик*, *калуџ*, *кеџеља*, *коџиџо*, *коџлајка*, *маснач*, *минијум*, *налон*, *оџледало*, *џеџиџиђ*, *џиџиџаљка*, *џлек*, *џумџиџа*, *разљева-*

³ Говори Подујева и Малог Косова припадају косовско-ресавском дијалекту. Проучавани називи акценатовани су старим силазним акцентима (˘) и са новим, дугоузлазним акцентом (ˊ).

⁴ Ова семема у Елезовићевом Речнику именује се лексемом *џука* (Елезовић, 1932, стр. 115)

⁵ Наш информатор нам је рекао да лексемом *кнаџа*, *канаџа* Шиптари називају тестију. Међутим, у северној Метохији се једино лексмом *конџа* именује поменута глиненa посуда за ношење воде.

⁶ Упореди са обликом *шџриџља*, *дашчиџа* којом лончар шара своју рукотворину (Речник, 1967-1976, књ. VI, стр. 998).

⁷ У говорима Малог Косова ова лексема нема деминутивно значење. У разговору са нашим информатором нисмо чули лексему *џрнаџ*. У Речнику *српскохрватској књижевној језика* постоје лексеме *џрнаџ* и *џрне*, књига I, Нови Сад-Загреб 1967, стр. 572.

чи, ручница, свећњак, сводови, скела, судови, сушење, шабанче, шафче, шацна, шочак, чашица, чезије, шерџа, шоља, шойка, шџаркасица, шџуцна и други.

На крају треба рећи и то да за именовање послова у грнчарству, као и за именовање грнчарског алата и грнчарских послова преовладава лексика словенског порекла. Од 115 регистрованих назива, 82 облика (70,6 %) је лексика која припада српском односно словенском лексичком фонду, а 33 облика (29,31 %) су речи страног порекла.

РЕЧНИК

бачило с `плочица за обликовање судова`.

бѣла гли́на ж `посебна врста глине којом се украшавају судови`. - *Бѣлу гли́ну узймам у Бѣлу Пала́нку.*

бока́л м `посуда за воду која се користила обично за умивање`.

бока́лче с `мањи бокал`.

буду́че с `алатка за украшавање грнчарског посуђа`.

букџва дрџва ж - *Букџва су дрџва најдџља, дрџво којѣ нѣма влађу.*

ва́зна ж `посуда за цвеће`.

ва́љци м мн `направа ваљкастог облика на старим машинама за млевење глине`.

варовник ка́мен м `врста камена кречњака који је копан у околини Подујева`.

вра́та ж `гџрња ~ `вратанца на горњем делу, при врху грнчарске пећи, отвор који је служио да се пекара допуни још неким производом`; - дџња ~ `главни отвор кроз који се пекара пуни сировим посуђем за печење`.

вретѣно с `метално, а раније је прављено и од дрвета, грнчарско коло`.

глазу́ра ж `сјај добијен глеђосањем`

глеђ м `смеса која се прави од олова или од минијума, којом се премазују судови ради заштите и лепоте`.

глеђо̀сање с `премазивање осушених производа глеђом`. – *Судови се некад ілеђо̀шу іечени јер мдже лакше да издржу ілеђо̀сање.*

гли́на ж `врста земље која се употребљава у лончарству и керамици`.

гѝрња врата ж в. врата.

гѝрњи тѝчак м в. точак.

грл`ић м `већи отвор кроз који се сипа течност у суд`. – *Гу̀ша за ірл`ић од ііесіија.*

гр̀не/гр̀нићи с `земљани лонац са рукохватом у којем је кувана храна`. – *Гр̀нићи за оіњішіе.*

гу̀та ж `количина глине издвојена из трупца умешена у облику лоптице која је потербна да се направи један грнчарски производ`. – *Све гу̀ше су једнаке за ісіо суђе.*

дѝња врата ж в. врата

дѝњи тѝчак м в. точак.

др̀шка, др̀жке ж `рукохват на разним грнчарским производима`.

ђу̀вечи м мн `шпорѝцки `мања овална посуда у којој се припремају мање количине хране`.

ђу̀вечи шпорѝцки м мн в. џувечи.

емѝекл`іја ж `врста тестије`.

жй̀ца ж `челична жица која се нагори да омекне. Омота се на крајевима платном и служи да се посуда одсече, одвоји, са грнчарског кола`. – *Дѝбра жй̀ца се оіорі іа омекне.*

жу̀та гли́на ж `поседна врста глине којом се украшавају судови`. – *Ка чај ка се уму̀ти іѝѝ.*

затвр̀дне свр. – *Судови са др̀шкама се изнѝсу на сунце да се ма̀ло за ішвр̀гну, да му се ір̀ими др̀шка.*

земља̀ни чу̀нак м в. чунак.

земља̀ни цѝв м – *Правили смо и земља̀ни цѝви за вѝду.*

зй̀дни тањйр м `уокрасни предмет`.

идрй̀к м `посуда за ракију и вино, кондир`. – *Йма за вѝду и за ракију идрй̀к.*

йловача ж `врста глине која може да буде и песковита`.

ймзик м `отвор на ибрику за ракију. Оно што је сисак на тестијама`.

кадиџница ж `земљана посуда која служи за кађење тамјаном`; ~ затвџрена, `кладиџница са украсним отворима у облику крстића`; ~ отвџрена, `обична, кадиџница у облику шољице за кафу`.

кадиџница затвџрена ж в. кадиџница.

кадиџница отвџрена ж в. кадиџница.

каленџца ж в. кадиџница. `земљана зделица из које се једе храна`; српска ~ `дубља је и ужа од шиптарских каленица`; шиптарска ~ `мања је и плића од обичних и изгледа као дубљи тањир`.

каленче с `плитка посуда у којој се сервира течна или чорбаста храна`.

калнџк м `равно и утабано место, јама у грнчарници, на којем се прерађује глина и чува блато`.

калуп м `прави се од гипса и служи за прављење листова, цветова и других украса којима се украшавају грнчарски производи`.

камен м `од млевеног камена помешаног са оловом прављена је глеђ`.

канџта ж `исто што и тестија`.

катрџница ж `посуда за катран који је употребљаван за подмазивање кола`.

кецеђља ж `мајсторска радна кецеља начињена од каквог непромочивог материјала`.

копџто с `постоље на дну суда за који се суд држи приликом израде`.

котлајка ж `посуда са дршкама на обе стране, која се користила за ношење киселог млека`.

лџжиште с `простор испод доњих врата у којем се ложи ватра`.

Мајдан м `микротопоним у близини Подујева, у близини некадашње циглане поред раскрснице од које се одваја пут за оближње село Лопаштицу`.

маснѧч м `кожица за коначно премазивање и гланцање посуда`.⁸

мѧнијум м `оловни оксид који се употребљава у грнчарству и лончарству`.

налѧн м `фолија, најлон`. – *Ваљци се увѧју у налѧн.*

натруњит свр. `пепелом оштећени приликом печења већ изглеђосани судови`.

недопечѧн -ѧна -ѧно `супротно од препечено`.

н?жѧви м мн `служе за чишћење ваљака`. – *Са н?жѧви чѧстимо ваљце.*

огледало с `мали отвор, вратанца на грнчарској пећи, кроз која је могуће видети да ли су производи довољно пече и како тече процес печења грнчарских производа`. – *Мајстор најрѧви оїледѧло исѧрег чѧнка.*

окарѧне ж мн `мали музички инструмент јајолика облика који је обично имао по три избушене рупице`.

ѧцак м `отвор за дим, саставни део грнчарске пећи`.

пѧприца ж `удубљење у горњем камену који је покретан и служи за млевење глеђи`.

пекѧра ж `пећ у којој се пеку лончарски производи`. – *Печење ѧрѧје и двѧјес саѧи у ѧекѧру.*

пѧсак м – *Глиѧа мѧра да ѧма ѧо моѧућсиѧву мало ѧѧска, мање ѧѧца и лѧкше ѧоднѧси сушење.*

пескуша ж `глина која у себи садржи више песка него што је то потребно`.

петлић м `земљани петао, дечија играчка`.

пиштѧлка ж `врста дечијих играчака`.

плѧк м `парче плеха, обично од бакра, којим су глеђосане посуде`.

пѧд м `део пећи на којем се ређају посуде за печење`.

⁸ У Речнику косовско-метохиског дијалекта Глише Елезовића лексемом *осан/осана* именује се грнчарска алатка, парче коже којом грнчар градећи судове глача их и равна (Елезовић, 1935, стр. 37)

подгўзница ж `столица на којој грнчар седи док ради за грнчарским колом`. – *Стол`ица за лончара здвe се ѿодгўзница.*

подлѡжи свр. – *Ўвече се ѿлѡжи да ѿдчне заїрэвање.*

пѡјилица ж `посуда за појење пилади`.

потакне свр. – *Ўјушру се ѿшакне вѡшра и све вѡше се догаје, на крај шрѡда јак ѿламен.*

препечѣн -ѣна -ѣно `оно што је оштећено сувише дугим печењем или неконтролисано јаком ватром`.

пўмпица ж `направа за украшавање грнчарије`.

разљевачи м мн `посуде у којима се разливало млеко ради прављења кајмака`. – *Дѡбро се ѿродају разљевачи за млѣко.*

рѡк м `челична плоча на којој су кружно избушене рупице удаљене десетак милиметара једна од друге`.

рўчница ж `полуга за покретање камена за млевање глеђа`.

саксѡја ж `земљана посуда за узгајање цвећа`.

сѡч м `посуда за топљење олова`.

свѣћњак м `једнокрака или вишекрака направа у коју се углављују свеће`.

свѡдови м мн `део грнчарске пећи`.

секѡра ж `грнчарска алатка за сецкање оловних комадића који је тако припреман за топљење`.

сѡрови сўдови м мн `непечени и несасушени производи`.

сѡсак м `мањи отвор на тестији кроз који се празни посуда`.

скѣла ж `врста полице начињене од дрвета на којој се суше лончарски производи пре печења`.

смѣље свр. `самлети, самѣље`. – *Смѣље се зѣмља ѿа се ѿѡеш удѡва.*

српска каленица ж в. каленица.

сўд/сўдови м `општи назив за све грнчарске производе`.

сўшење с – *Сўдови шўрим на сўшење де нѣма млѡо вѡшра, у лаговѡну.*

сушиѡница ж `простор са скелама на којима се суше производи`.

табѡнче с `тако се назива горњи грнчарски точак`.

та̀фче с`омања посуда за кување пасуља или других варива обично на роштиљу`.

та̀чна ж`продаване у компету са кафеним шољицама`.

тѐзга ж`грнчарски сто, који је обично фиксиран за тло, тезга за којом грнчари раде`. – *Тру̀йац се ѿу̀ра на ѿѐзгу.*

тестѿја ж` посуда са рукохватом за ношење воде`.

тестѿче с` деминутив од тестија, мала тестија, за децу`.

то̀чак м` грнчарска направа, вретено, обично величине тридесетак сантиметара пречника на којој се обликују грнчарски производи; до̀њи ~ округла плоча на доњој страни вретена коју грнчар покреће ногом`; го̀рњи ~`горња радна плоча на којој се налази гута која се на строгом центру обликује у жељени предмет`.

тру̀пци м мн` умешена глина смотана у ролне, обликом подсећа на трупце`

ћемѿр м`сводови у грнчарској пекари`.

ћу̀п/ћу̀пови м` дубљи глинени производ који је могао бити различите величине и различите намене`.

ћу̀пче с` мали ћуп`.

удѿва се несвр. – *Смѐље се зѿмља ѿа се оѿеѿ удѿва у ѿру̀йце.*

ужилѿви свр.`вишеструко прекопавање расквашене глине – *га се ужилѿви`.*

у̀ма ж`врста веома фине глине којом су жене прале косу`. – *У̀ма се рѿѿко мѿже наѿје.*

црвѿна глѿна ж` посебна врста глине којом се украшавају грнчарски судови`.

црепу̀ља ж`врста земљане тепсије`.

ча̀шица ж`отвор на врху ибрика (грлић) који служи за пуњење посуде пићем`.

чезѿје ж мн`венци на средини суда, украси у облику избочине`.

чу̀нак м` водоводна цев, а некада су коришћени уместо садашњих лимених чункова и за одвод дима`.

ша̀рање/ша̀рање с`украшавање грнчарских производа`. – *Са дѿлу ѿлину се ша̀ра.*

шѐрпа ж `прављене су као и лонци за кување на шпорету али су имале и поклопце`.

шїптарска каленїца ж в. каленица.

шóља ж `омања посуда за испијање кафе`.

шòпка ж `удубљење на врху суда (бокала) да не би вода подлизивала`.

шпаркàсица ж `мале дечије касице за метални новац`.

шпорѐцки лòнци м мн `коришћени за припремање веће количине варива`. - *Кўвало се у шo сарма и куїус*.

шпрїнгла ж `плочица слична бачилу, троугластог облика и служи за прављење копита`.

штўцна ж `направа за затварање отвора у зиду`.

-
- ЛИТЕРАТУРА
- Букумирић М. (2003). Терминологија куће и покућстава у северној Метохији. *Срїски дијалектòлошки зборник* 53, 375-548.
- Вукићевић М. (1995/96). Грнчарска лексика у говору Приштине. *Зборник Филолошкої факултеша у Пришћини* 5-6, стр. 265-271.
- Вукићевић, М. (1993). Говор Срба у Малом Косову. *Зборник Филолошкої факултеша у Пришћини* 3, стр. 32-51.
- Вуковић Г. (1988). *Терминологија куће и покућсїва у Војводини*. Нови Сад: Филозофски факултет.
- Елезовић Г. (1932). Глигорије Елезовић, Речник косовско-метохиског дијалекта 1, *Срїски дијалектòлошки зборник*, 4 (1).
- Елезовић Г. (1935). Речник косовско-метохиског дијалекта 2, *Срїски дијалектòлошки зборник*, 4 (2).
- Јашовић Г. (1997). *Пасїирска штерминологија Пећкої Подгòра*. Пришћина: Народна и универзитетска библиотека.
- Караџић Стефановић В. (1935). *Срїски рјечник исшумачен немачкијем и лашинскијем ријечима*. четврто државно издање, Београд.
- Речник 1967-1976. *Речник срїскохрвайскої књижевної језика* 1-6, Нови Сад-Загреб.
- Škaljić A. (1973). *Turcizmi u srpskohrvatskom, hrvatskosrpskom jeziku*. Sarajevo: Izdavačko preduzeće Svjetlost.

GOLUB M. JASOVIĆ

UNIVERSITY OF PRIŠTINA WITH TEMPORARY HEAD-OFFICE
IN KOSOVSKA MITROVICA, FACULTY OF PHILOSOPHY

SUMMARY

LEXICOLOGY OF POTTERS IN PODUJEVO

This paper deals with the lexicology of potters in Podujevo. Materials have been recorded from the interview with a Serbian resident from Podujevo. Revisions and supplementations of the recorded materials have been conducted in 2003rd, in Trstenik, where Nedeljko, a potter, lived with his family. After living Podujevo he retired and quitted making pottery.

A list of pottery names have also been done, as well as the Dictionary of the examined lexemes. Each entry was defined, grammatical and accentually. Semantic and lexical analyses of pottery terms have also been done.

KEY WORDS: Old trades, pottery lexicology, semantic and lexical analysis, Podujevo.